

موضوع:

وندهای تصریفی و اشتقاقی زبان
ترکی با تکیه بر گویش نیارک

پایان نامه کارشناسی ارشد زبانشناسی همگانی

پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی

استاد راهنما: جناب آقای دکتر مصطفی عاصی

استاد مشاور: سرکار خانم دکتر ویدا شقاقی

گردآورنده: عبدالله صادقی نیارکی

نیمسال اول ۷۵-۷۴

فهرست مطالب

موضوع	صفحه
سخن گردآورنده.....	ج

فصل اول - مقدمه

۱-۱- هدف از این نوشته.....	۲
۲-۱- پیشینه تحقیق.....	۳
۳-۱- مبانی نظری.....	۴
۴-۱- روش و مراحل انجام تحقیق.....	۵
۱-۴-۱- مطالعه کتابخانه‌ای.....	۵
۲-۴-۱- مطالعه میدانی.....	۵
۵-۱- مشکلات کار.....	۷

فصل دوم - شناسایی گویش

۱-۱- ویژگیهای جغرافیایی نیارک.....	۱۰
۲-۲- تاریخچه ورود ترکان به ایران.....	۱۱
۳-۲- خانواده زبانهای ترکی و موقعیت گویش نیارک در این خانواده.....	۱۲
۴-۲- رده شناسی زبان ترکی.....	۱۵

۱۷ ۲-۵- تأثیرات گویشهای اطراف بر گویش نیارک

فصل سوم - توصیف آوایی گویش نیارک

۲۰ ۳-۱- همخوانها

۲۲ ۳-۲- واکهها

۲۴ ۳-۳- جدول واکهها

۲۵ ۳-۴- جدول همخوانها

۲۶ ۳-۵- ساختمان هجایی واژه

۲۸ ۳-۶- فرایندهای واجی

۲۸ ۳-۶-۱- هماهنگی

۲۸ ۳-۶-۱-۱- هماهنگی همخوانها

۲۸ ۲-۶-۱-۲- هماهنگی واکه‌ای

۲۹ ۳-۶-۲- ناهماهنگی

۲۹ ۳-۶-۳- افزایش

۲۹-۳۰ ۳-۶-۴- حذف

۳۰ ۳-۶-۵- قلب

فصل چهارم - مسائل نظری وند

۳۲ ۴-۱- ساخت واژه

۳۳ ۴-۲- ساختمان واژه

صفحه

موضوع

۲۴	۱-۲-۴- تکواژ
۲۸	۲-۲-۴- وند
۴۰	۳-۴- ساختمان واژه در زبان ترکی
۴۲	۴-۴- ترتیب قرارگیری وندها در ساختمان واژه

فصل پنجم - اسم

۴۴	۱-۵- تعریف
۴۶	۲-۵- وندهای تصریفی
۴۶	۱-۲-۵- وندهای نقش‌نما
۵۰	۲-۲-۵- وندهای جمع‌ساز
۵۲	۳-۲-۵- وندهای ملکی
۵۷	۳-۵- وندهای اشتقاقی

فصل ششم - فعل

۶۸	۱-۶- تعریف
۷۰	۲-۶- وندهای اشتقاقی
۷۸	۳-۶- وندهای تصریفی
۷۸	۱-۳-۶- شناسه‌ها
۷۸	۱-۱-۳-۶- شناسه‌های امری
۸۰	۲-۱-۳-۶- شناسه‌های وجه التزامی

صفحه

موضوع

۸۲	۶-۱-۳-۳- شناسه‌های زمان حال
۸۵	۶-۳-۱-۴- شناسه‌های زمان گذشته
۸۷	۶-۳-۲- زمانها
۹۲	۶-۳-۳- وجه التزامی
۹۴	۶-۴- فعل بودن

فصل هفتم - صفت

۹۸	۷-۱- تعریف
۱۰۰	۷-۲- وندهای تصریفی
۱۰۰	۷-۲-۱- وندهای نشان‌دهنده افزونی
۱۰۲	۷-۲-۲- وندهای نشان‌دهنده درجه کمتری
۱۰۴	۷-۳- وندهای اشتقاقی

فصل هشتم - ضمیر

۱۱۰	۸-۱- تعریف
۱۱۱	۸-۲- ضمائر فاعلی
۱۱۲	۸-۳- ضمائر مفعولی
۱۱۵	۸-۴- ضمائر ملکی
۱۱۸	۸-۵- ضمائر انعکاسی

فصل نهم - قیید

۱۲۰	۱-۹- تعریف
۱۲۱	۲-۹- وندها

فصل دهم - حروف

۱-۱۰- حروف اضافه

۱۲۷	۱-۱-۱- تعریف
۱۲۸	۲-۱-۱- پس افزوده‌ها
۱۳۴	۳-۱-۱- پیش افزوده‌ها

۲-۱۰- حروف تعریف

۱۳۶	۱-۲-۱- تعریف
۱۳۷	۲-۲-۱- وندها

۳-۱۰- حروف ربط

۱۴۰	۱-۳-۱- تعریف
۱۴۱	۲-۳-۱- وندها

فصل یازدهم - نتیجه گیری

۱۴۵	پیشنهاداتی برای مطالعات بعدی
۱۴۶	منابع

زبانشناسی یکی از علومی است که به گونه امروزی - جدید - آن، علمی نوپا و نونهال است و تا رسیدن به بلوغ و شکوفایی، راهی بس دراز در پیش روی دارد. شاخ و برگ‌های این درخت نوپا، در پهنایی به وسعت کل جهان گسترده است. در هر کشوری به مقتضای شرایط مهیا، برای رشد و بالندگی، شاخه‌ای از این درخت را به گونه‌ای تنومند یا ترکه‌ای می‌توان دید.

در ایران نیز شاخه‌ای از این درخت بزرگ از حدود چهل سال پیش شروع به بالیدن کرده است و به صورت امیدوارکننده‌ای به رشد و نمو خود ادامه می‌دهد. که امید است با تلاش و کوشش پایه‌گذاران و اساتید محترم فن، به شکوفایی کامل رسد، و حتی منشاء به وجود آمدن پاجوشهایی شود که هر کدام از آن پاجوشها در آینده‌ای نه چندان دور تبدیل به درختان تنومند شوند.

یکی از شاخه‌های این علم، گویش شناسی است که در زمینه شناسایی و توصیف زبانها و گونه‌های زبانی کاربرد دارد و کاری بس ارزنده و پسندیده است. زیرا که با مطالعه گویشهای متفاوت می‌توان به نکات بسیار ظریف پی برد. یکی از نتایج این بررسیها می‌تواند در جهت تأیید یا رد نظریه‌های فعلی باشد. و یا خود پایه و بنیان نظریه‌ای نو شود، زبانشناسی در آمریکا نمونه‌ای بسیار بارز در تأیید مطلب فوق است، زیرا که پیشرفت زبانشناسی در آنجا تا حد زیادی مدیون مطالعه زبانهای سرخپوستی است.

با اعتقاد به هدف فوق، گرد آورنده بر آن شد تا گوشه‌ای، ولو بسیار کوچک از زبان ترکی را برای مطالعه انتخاب نماید با راهنمایی اساتید محترم، وندهای تصریفی و اشتقاقی زبان ترکی (گویش نیارک) انتخاب گردید.

از آنجائیکه زبان ترکی یکی از زبانهای پیوندی است، و ساخت واژه در این زبانها، متکی بر «وند» می‌باشد. فلذا شاید اغراق نباشد که بگوئیم، قسمت اعظم ساخت واژه زبان ترکی در این

ج

نوشته مورد مطالعه قرار گرفته است که امید است در رسیدن به اهداف والاتر هر آنچه اندک -
مثمر ثمر واقع گردد.

از انتخاب موضوع تا تکمیل این نوشته اساتید و دوستان بسیاری، عنایت نموده و نگارنده را
یاری داده‌اند که بر حسب وظیفه از آنها تشکر می‌شود.

در انتخاب موضوع از راهنمایی اساتید محترم، دکتر علی محمد حق‌شناس و دکتر محمد
دبیر مقدم بهره بردم. در طول تهیه این نوشته مکرراً استاد محترم جناب آقای دکتر یحیی مدرسی
ارائه طریق نمودند.

و از همه بیشتر زحمت این اثر بر عهده استاد محترم جناب آقای دکتر مصطفی عاصی و
سرکار خانم دکتر ویدا شقاقی بوده است که از زحمات همگی آنها کمال تشکر را دارم.

همچنین از افراد خانواده‌ام بالاخص، همسر مهربانم که علاوه بر قبول زحمات بسیار، به
عنوان یک گویشور زبان، در ارائه اطلاعات، و به عنوان یک مشوق و همراه در خواندن دست
نوشته‌های این نگاشته، واز اهالی روستای نیارک که کمال همکاری را در ارائه اطلاعات، قبول
زحمت نمودند سپاسگزارم.

شکی نیست که چنین کاری با این وسعت، عاری از اشتباه و نقص نخواهد بود. و لکن همه این
اشتباهات و نقایص از آن گردآورنده می‌باشند و گردآورنده از هر گونه پیشنهاد و انتقادی که در
جهت تکمیل و رفع اشکال این نوشته باشد، با جان و دل استقبال می‌کند.

عبداله صادقی نیارکی

آذر ماه ۷۴

فصل اول

مقدمه

○ | - | اهداف نوشته

گوش نیارک یکی از گویش‌های زبان ترکی است که در روستای نیارک منطقه طارم سفلی از توابع شهرستان قزوین رایج است. مهمترین خصوصیت ساخت واژی زبان ترکی پیوندی بودن آنست. در زبانهای پیوندی، کلمات صرف نمی‌شوند، بلکه برای ساخت صورتهای دیگر، تکواژی به صورت وند به پس یا پیش تکواژ پایه اضافه می‌شوند. بنابراین برای ساخت هر صورتی از تکواژی پایه باید وندی دخیل باشد. و این دخالت به حدی است که می‌توان به جرأت گفت که بدون دخالت وند، وجود این زبان‌ها غیر ممکن خواهد بود.

به لحاظ همین اهمیت، در این نوشته سعی خواهد شد، تا کلیه وندهای موجود در این گویش جمع‌آوری گردیده و چگونگی شرکت آنها در ساخت واژگان زبان، توضیح داده شود.

وندها دو گونه‌اند، الف - تصریفی، ب - اشتقاقی. در هنگام ارائه طرح پیشنهادی تصمیم بر این بود تا فقط بر روی وندهای تصریفی مطالعه صورت گیرد، ولی به لحاظ گستردگی داده‌های گردآوری شده، و اهمیت گونه دیگر وند - اشتقاقی - گردآورنده بر آن شد تا کلیه وندها چه تصریفی و چه اشتقاقی را بررسی نماید.

مطلب قابل ذکر این است که، تکیه اصلی در این نوشته بررسی گوش « نیارک » می‌باشد. با یک بررسی مقدماتی مشخص می‌شود که این گوش در مواردی همچون، تلفظ، معنا، ساخت واژه ...، با گویش‌های دیگر زبان ترکی متفاوت می‌باشد. در نهایت امید است که این نوشته به اهداف زیر نایل آید.

۱- شناسایی دقیق وندهای تصریفی

۲- شناسایی دقیق وندهای اشتقاقی

۳- ارائه چگونگی شرکت این وندها در ساخت واژگان مختلف

۴- ایجاد منبعی برای مطالعات بعدی در این زمینه

۵- برداشتن گامی در راه ثبت گوش نیارک قبل از تغییرات زیاد آن تحت تأثیر زبان فارسی

۶- نشان دادن تغییرات ایجاد شده در گوش نیارک بر اثر تأثیر زبان فارسی.

○ ۲-۱- پیشینه تحقیق

از آنجائیکه زبان ترکی، زبان رسمی کشور ترکیه و همچنین آذربایجان شوروی سابق می‌باشد می‌توان انتظار داشت که تحقیق‌های زیادی بر روی زبان ترکی در این کشورها انجام شده باشد. که البته اطلاع چندانی از زمان شروع تحقیقات و کیفیت آنها در دست نیست. در کشور ما نیز به علت اینکه زبان ترکی زبان بخش بزرگی از جمعیت کشور می‌باشد، مطالعات و تحقیقاتی انجام گرفته است.

بسیاری از این تحقیقات و نوشته‌ها، اکثراً در بخش ادبیات و به خصوص در بخش داستان می‌باشند برای مثال « کلیات کوراوغلی »، دیوان اشعار بسیاری از شاعران، همچون کریمی، شهریار و غیره. شاید اولین مطالعات دانشگاهی و علمی بعد از تأسیس رشته زبان‌شناسی در ایران باشد، که پایان نامه دکترای دکتر نادر وزین‌پور یکی از این مطالعات می‌باشد. بعد از آن نیز دو پایان‌نامه تحت عنوانهای، ساخته اسم و صفت در زبان ترکی آذربایجان و نظام آوایی زبان ترکی آذری، ارائه شده است.

تا آنجا که گردآورنده بررسی کرده است، این اثر نخستین تحقیق و نوشته درباره گویش نیارک می‌باشد. که البته سعی شده است تا به گونه‌ای تنظیم شود که مختص این گویش نباشد بلکه شامل ترکی آذری معیار یعنی گویش تبریز نیز باشد.

○ ۳-۱- مبانی نظری

سعی شده است تا در درجه نخست این نوشته به صورت یک کار توصیفی برای شناسایی کامل وندهای گویش نیارک درآید. به همین جهت از پیروی از یک نظریه خاصی، (برای جلوگیری از نگرش تک بعدی به مسئله) خودداری شده است. اما برای اینکه دارای جامعیت کافی نیز باشد، از سه گروه اصول و تعاریف زیر استفاده گردیده است.

۱- تعاریف عنوان شده در آغاز هر بخش، که این تعاریف حاصل مقایسه چندین تعریف سنتی و جدید، آمریکایی و انگلیسی است.

۲- تعاریف عنوان شده در کتاب *The study of language* (یول ، ۱۹۸۵) که در بخش مسائل نظری وند به آنها اشاره شده است.

۳- روش کار از کتاب *Morphology* (نایدا ، ۱۹۴۹) که در حقیقت نمونه‌ای از روش کار ساختگرایی آمریکایی است انتخاب گردیده است.

○ ۴-۱- روش و مراحل انجام تحقیق

روش کار در این تحقیق را می توان به دو بخش نسبتاً مستقل از هم تقسیم کرد، که نهایتاً منتج به گردآوری جامع داده ها و در نهایت یک تحقیق کامل خواهد شد. این دو روش عبارتند از

۱-۴-۱- مطالعه کتابخانه ای

بر پایه این روش سعی شده است، تا در حد امکان کلیه منابع، موجود در این زمینه مورد مطالعه قرار گرفته و موارد مورد نیاز از آنها استخراج گردد و دارای مراحل زیر می باشد.

۱- گردآوری اطلاعات درباره منابع موجود در زمینه یاد شده و جمع آوری آنها.

۲- فیش برداری از آنها (داده های متناسب با این نوشته)

۳- مرتب کردن داده ها

۴- تجزیه و تحلیل آنها

۱-۴-۲- مطالعه میدانی^(۱)

در این روش سعی شده تا حد ممکن، داده هایی را از گروه های مختلف سنی و اجتماعی موجود در این جامعه زبانی به صورت تعدادی نوار کاست و یادداشتهایی به صورت پرسشنامه ای - برای تلفظ صورتهای صحیح واژه ها - تهیه گردد. و اطلاعات مورد نیاز از آنها استخراج گردد. مراحل انجام کار نیز به شرح زیر می باشد.

۱- تهیه سه نوار کاست به مدت سه ساعت و تعدادی پرسشنامه مخصوصاً با استفاده از

فهرست « سوادش »^(۲).

۲- پیاده کردن موارد مورد نیاز از نوارها به صورت آوانگاری بر روی کاغذ.

۱- از آنجائیکه گردآورنده خود گویشور این گویش می باشد، دارای امتیاز برای بررسی نمونه های گردآوری شده از این جامعه زبانی است.

۳- استخراج موارد مورد نیاز از آنها.

۴- تجزیه و تحلیل مواد جمع آوری شده.

در پایان هر دو مرحله ، نتایج بدست آمده از هر دو روش با هم منطبق گردیده و نقایص آنها رفع

خواهد شد.

○ -۱-۱- مشکلات کار

بطور طبیعی هر کار میدانی و یا کتابخانه‌ای با مشکلات خاصی روبرو می‌شود. و از آنجائیکه در گردآوری این نوشته از هر دو روش استفاده شده است گردآورنده با هر دو آنها برخورد داشته است.

در کارهای میدانی، گردآورنده مجبور بود از گویشوران مختلف که دارای برخوردها و توقعات متفاوتی نیز بودند، درخواست کمک نماید. در بسیاری از موارد گویشواران حاضر به ارائه اطلاعات نمی‌شدند. زیرا قبلاً به آنها گفته می‌شد که قصد ضبط یا ثبت گفته‌های آنها وجود دارد. و یا در مواردی که به آنها این اطلاع از پیش داده نمی‌شد، وقتی متوجه ضبط یا ثبت گفته‌های خود می‌شدند، از صحبت کردن خودداری می‌کردند و یا گفته‌های آنها از حالت طبیعی خود خارج می‌شد. که ارزش طبیعی خود را از دست می‌داد.

در کارهای کتابخانه‌ای نیز مشکلات خاصی وجود داشتند. از جمله اینکه، در بین منابع خارجی، بسیاری از آنها به خط سریل و یا ترکی استانبولی بودند که استفاده از آنها دشوار بود بسیاری از منابعی که به زبان انگلیسی بودند نیز به لحاظ قدیمی بودن آنها قابلیت استفاده خود را از دست داده بودند زیرا که این منابع اکثراً در ارتباط با ترکی استانبولی بودند. و به خاطر تفاوت‌های فاحشی که این گویش با ترکی استانبولی دارد بسیاری از مطالب بی‌ارتباط با موضوع می‌شدند، و از طرف دیگر به علت تغییرات زبانی در طول زمان حتی مطالب مرتبط نیز قابل استفاده نبودند. و فقط منابع اندکی که مناسب و قابل استفاده بودند بدست آمدند.

منابع داخلی را نیز می‌توان به دو دسته تقسیم کرد. الف) منابعی که حاصل تحقیقات دانشگاهی است، مانند پایان‌نامه‌ها. ب) منابعی که به صورت کتاب در جامعه وجود دارد.

از آنجائیکه کارهای دانشگاهی بسیار مشخص و در طیف مشخص و محدودی می‌باشند، و معمولاً فقط بخش تعریف شده‌ای از یک زبان را در برمی‌گیرند، در زمینه کاری همچون این نوشته

بسیار مفید واقع شدند ولی متأسفانه تعداد آنها از شمار انگشتان دست بیشتر نبودند. منابع دیگری که به صورت کتاب در سطح جامعه وجود دارند، اغلب کتابهای عامیانه، و در حد آموزش مکالمات زبان ترکی - اکثراً به زبان ترکی استانبولی - و بسیار کلی بودند که کمک چندانی به این نوشته نکردند.

فصل دوم

شناسایی گویش

○ ۱-۲- ویژگیهای جغرافیایی نیارک

نیارک ، یکی از روستاهای طارم سفلی از توابع شهرستان قزوین می باشد و بیش از ۸۰۰۰ گویشور دارد . زبان مردم این روستا یکی از گویشهای زبان ترکی است .

نیارک در شمال شرقی استان زنجان و شمال غربی شهرستان قزوین واقع است .

بطوری که با زنجان در حدود ۲۰۰ کیلومتر و با قزوین حدود ۱۰۰ کیلومتر فاصله دارد .

روستا در منطقه کوهستانی واقع شده و دارای آب و هوایی سرد و کوهستانی است . فاصله این روستا تا نزدیکترین جاده بین المللی ، حدود ۲۴ کیلومتر می باشد که در شهرستان لوشان به جاده قزوین - رشت ملحق می شود .

از نظر اجتماعی این روستا تقریباً جزء روستاهای درجه یک منطقه می باشد . و دارای امکاناتی چون آب ، برق ، تلفن و مدارس ابتدائی ، راهنمایی و دبیرستان می باشد .

اهالی روستا به کاشت محصولات می چون گندم ، جو ، عدس ، لوبیا ... اشتغال دارند .

در حال حاضر جمعیت ساکن در روستا شاید کمتر از ۹۰۰ نفر می باشد و بقیه افراد که به عنوان

گویشوران این گویش محسوب می شوند در شهرهای لوشان ، قزوین ، تهران ... ساکن می باشند .

○ ۲-۲- تاریخچه ورود ترکان به ایران

اولین گروه از ترکان در زمان حکومت محمد غزنوی ، به آذربایجان وارد شدند. اما از زمان سلجوقیان قبایل ترک با اکثریت بیشتری به آذربایجان روی می آوردند و در نقاط مختلف آن سکنی می گزینند. با تسلط ترکان در دوران اتابکان عده آنها زیادتر می شود. و در پی درگیری هایی که در فاصله برافتادن مغولان و برخاستن صفویان در آذربایجان پیش آمد ، عده بیشتری از لشکریان ترک وارد آذربایجان شدند. و در آنجا ساکن شدند. حکومت ترکمانان ، آق قویونلو و قره قویونلو در آذربایجان باعث تضعیف هر چه بیشتر زبان رایج آذربایجان یعنی آذری می شود. و به تدریج مردم منطقه آن زبان را می آموزند. ادامه حکومت صفویان و نفوذ قزلباش باعث رواج هر چه بیشتر ترکی در منطقه می شود و کارها تا جایی پیش می رود که اصطلاح زبان آذری که زبان قبلی این منطقه بوده است - هم اکنون گویشهای مختلف تاتی بازمانده آن است. - به زبان ترکی اطلاق می شود.^(۱)